

УДК 101.1::316

**САМООСВІТА ЯК ЗАПОРУКА
ЗДОРОВОГО СПОЖИВАННЯ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН: СОЦІАЛЬНО-
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

**SELF-EDUCATION AS THE KEY TO HEALTHY
CONSUMPTION IN GLOBALIZATION: SOCIO-
PHILOSOPHICAL ANALYSIS**

Добридень О. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних наук, Державний
заклад «Дніпропетровська медична академія
Міністерства охорони здоров'я України» (Дніпро,
Україна), e-mail: o.v.dobryj@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3993-9608>

Dobryden O. V.,

PhD in philosophy, associate professor, head of
department for humanities, Dnepropetrovsk
Medical Academy of Health Ministry of Ukraine
(Dnipro, Ukraine), e-mail: o.v.dobryj@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3993-9608>

Проаналізовано особливості здорового споживання в Україні за умов глобалізації та роль самоосвіти в цьому процесі.

Стверджується, що саме внутрішні характеристики України і її громадян, передусім у духовному і культурно-освітньому вимірі, визначають рівень балансу в адаптації до сучасних глобальних змін, навіть за наявності ризикових зовнішніх обставин.

Наголошується, що критично важливим для кожного українця є знаходження власного оптимального компромісу між викликами глобалізації та особистим здоров'язбереженням.

Автор підкреслює, що здоров'язбереження – це постійна багатогранна стратегічна діяльність. В ідеальному розумінні стратегія здоров'язбереження має передставлятися і додержуватися з боку держави, тим самим зверху мобілізуючи потенціал своїх громадян у прагненні бути здоровими. Автор вважає, що з ряду об'єктивних причин у середньостроковій перспективі практичне втілення фронтальної здоров'язбережувальної стратегії в Україні є неможливим. За таких умов головною запорукою ефективного здоров'язбереження є свідомо активізація критичного мислення у протистоянні випробуванням від глобалізованого суспільства споживання, аби, бодай, обмежити їх руйнівні наслідки. Зняттям для цього є постійна самоосвіта у сфері здоров'язбереження.

Ключові слова: самоосвіта, здоров'язбереження, глобалізація, критичне мислення, суспільство споживання, здорове споживання

The paper analyzes the features of healthy consumption in globalization in Ukraine and the role of self-education in this process.

The paper outlines the basic parameters of globalization that overlap with self-education and undoubtedly shape the healthy consumption of Ukrainians and thus are inevitably seen as a very important component of the philosophical understanding of health preservation. Firstly, because of the rapid and massive scientific, technical and technological breakthrough of modern civilization, which is strengthened by the labor and grant migration of extremely knowledgeable experts, constant update and increase in use of innovative technologies in medical practice are realized. Secondly: the logical continuation of the parameter mentioned above is large-scale extension of the information environment for healthcare goods and services. Thirdly, as a result of the previous parameters, we are currently witnessing an extraordinary growth in the global market of healthcare goods and services. It is obvious that manifestations of globalization the above mentioned in the health care sector are closely linked to the self-education of a person.

The main task of self-education is to work on all existing arguments, to reveal the influence and coercion of a consumption society, and to overcome the pitfalls that hides under colorful wellness practices. Health preservation is a constant multifaceted strategic activity. In an ideal sense, the health preservation strategy must be initiated and implemented by the government, by mobilizing the potential of its citizens in their aspiration to be healthy.

It is believed that it's the internal characteristics of Ukraine and its citizens primarily in the spiritual, cultural and educational dimension to determine the level of balance in adaptation to contemporary global changes, even in the presence of risky external circumstances.

It is stressed that it is of critical importance for every Ukrainian to find his own optimal compromise between the challenges of globalization and the personal health preservation.

The author believes that for a number of objective reasons, the practical implementation of a frontal strategy for health preservation in Ukraine is impossible in the medium-term prospect. Under such conditions, the main factor of effective health preservation is a conscious activation of critical thinking for confronting the trials of a globalized consumption society in order to limit their devastating effects. The tool for this is constant self-education in the area of health preservation.

Keywords: self-education, health preservation, globalization, critical thinking, consumption society, healthy consumption

Постановка проблеми. Глобалізація та безпрецедентне вкорінення супутніх їй технічних систем, соціальних-економічних технологій і інформаційно-комунікаційного інструментарію в повсякденність і найінтимніші куточки індивідуального світу людини, зумовлюють їх чималу популярність серед наукової громадськості. Без перебільшення, чим глибше осмислюється глобалізація як незворотній процес з багатьма ракурсами, тим більше виникає додаткових питань щодо феноменів суспільного буття. Однією зі сфер, що нині динамічно змінюється під впливом глобалізаційних процесів, є сфера здоров'язбереження. І всі ми добре розуміємо, що саме здоров'язбереження у сучасних умовах має бути ключовим орієнтиром у розв'язанні будь-яких інших проблем. Здоров'я українця – ось те, навколо чого слід обертатися думкам законодавців навіть у тих питаннях, які на перший погляд взагалі з ним не пов'язані. Кричущим мотивом для прийняття такої тези за основу дій є приголомшливі статистичні дані щодо стану здоров'я українців. На превеликий жаль в Україні через цілу низку об'єктивних і суб'єктивних факторів здоров'язбереження громадян не є стрижневою проблемою. За таких обставин критично важливим для кожного українця є знаходження власного оптимального компромісу між викликами глобалізації та особистим здоров'язбереженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З аналізу сьгоднішніх досліджень випливає те, що глобалізаційні процеси є вкрай суперечливими за своїм впливом, але здебільшого констатується їх деструктивний характер в цілому для суспільства, і зокрема для сфери охорони здоров'я. Приміром, Н. С. Матинян, вивчаючи прояви глобалізації в медичній сфері, дійшов висновку, що «загальний вектор глобалізаційних процесів спрямований на зближення, але на шляху до них неминуча стадія фрагментації і руйнування цілком життєздатних структур» [2, с. 212]. Справді, з такою думкою складно не погодитись. Враховуючи ж той факт, що здоров'я є фундаментальною цінністю, а наявність / неаявність показників стану здоров'я з позначкою «норма» визначатиме якісну дієздатність соціальних суб'єктів у всіх галузях життєдіяльності, стає зрозумілим: про яку б галузь суспільного та індивідуального буття не йшлося, скрізь проблематика буде безпосередньо або побічно пов'язана із здоров'ям особистості. Так, наприклад, сучасний український науковець І. В. Розпутенко застерігає: «Глобалізація – це процес зростаючого впливу окремих держав

на соціальну реальність, яка супроводжується втратою частини суверенітету (економічного, політичного, ідеологічного, інформаційного, духовного тощо)» [4, с. 114]. Продовження наведеної тези з огляду на впливи глобалізації на охорону здоров'я знайдемо у А. В. Оганезової: «Відсутність жорсткої регуляторної системи дає можливість глобальним фармацевтичним компаніям знижувати вимоги до якості ліків, умов їх виробництва з метою зменшення їх собівартості. Цьому сприяють аутсорсинг і винесення шкідливого фармацевтичного виробництва в країни, що розвиваються» [3, с. 289].

Не залишаються поза увагою сучасних авторів і такі стани особистості як депресія і самотність, динаміка яких зростає в умовах глобалізації. Я. В. Башманівська справедливо вважає, що «глобалізація посилює самотність людини, оскільки вона не завжди може адекватно зорієнтуватися у швидкоплинних суспільних процесах і свідомо уникає контакту із соціумом через інформаційне перенавантаження» [1, с. 3].

В цілому у фокусі уваги сучасних дослідників знаходяться: політика охорони громадського здоров'я (Т. В. Семигіна); освітня політика з питань збереження здоров'я молоді у контексті глобалізації (О. І. Шиян); становлення парадигми філософії спорту в умовах глобалізації (В. Є. Білогур) тощо.

Глобалізація – явище динамічне. Змінюються технології, трансформуються ризики. Відтак, вважаємо, що постійне всебічне міжгалузеве висвітлення, також і соціально-філософське, проблематики здоров'язбереження є вкрай нагальним

Мета статті – встановлення особливостей здорового споживання в Україні за умов глобалізації та аналіз ролі самоосвіти у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. З усією повагою до попереджень багатьох науковців щодо ризиків від глобалізації, мусимо разом з тим визнавати, що сьогодні глобалізаційні процеси відбуваються об'єктивно, тобто впливають на українське суспільство, але сформувались поза його простором. Тобто, насправді, глобалізація – це об'єктивна дійсність, характеристика оточуючого природно-соціального середовища, до якого сучасна людина повинна пристосовуватись, як це було завжди з моменту виникнення людства. Змінилися герої, авансцена і технічне обладнання. Утім, власне сутність взаємодії людини і середовища не змінюються: завдяки вмінню адаптуватися людина здатна вижити і розвинути. Однак, не слід забувати, що глобалізаційні процеси, з якою силою вони не затягували учасників у свій обіг, все-таки необхідно розцінювати як фактор зовнішнього втручання, який накладається на вже усталену систему цінностей і норм країни, спільноти чи окремої особистості. Тобто саме внутрішні характеристики України і її громадян, передусім у духовному і культурно-освітньому вимірі, визначають рівень балансу в адаптації до сучасних змін, навіть за наявності ризикових зовнішніх обставин. Й не варто приписувати глобалізації той гріх, коли йдеться, приміром,

про безпрецедентні приклади з корупцією на всіх рівнях українського суспільства, що є результатом моральної кризи.

Візьмемо у якості прикладу кричущу у світі ситуацію із фальсифікацією медичних препаратів. Чому в одних країнах вдало здійснюються моніторинг, контроль і запобіжні заходи, а в Україні для споживача завжди існує певна загроза зіштовхнутися з підробками? Відповідь є зрозумілою. Чому так відбувається розуміють і в зарубіжній науковій спільноті. У канадських дослідниць М. Вікторович, К. Москуан і Дж. Лекшин знайдемо конкретну відповідь: «Успішність діяльності транснаціональних мереж фармаконагляду в інтересах суспільства залежить від процесу управління, який визначає формування нормативної бази для прийняття рішень, мотивації залучених суб'єктів і розгляду політичних питань» [10, с. 113]. На жаль, оцінка з боку іноземних фахівців того, що відбувається і з яких причин не працюють законодавчі конструкції в Україні, не додає нам популярності у світі. Годі обмануватися: жодні рятівні фінансування з боку партнерів України не допоможуть, якщо вони потрапляють на поле, здобрене некомпетентністю й кризою моральності. Отже, варто зайвий раз наголосити, що глобалізація глобалізацією, а її наслідки залежать від ґрунту, в який потрапляє її насіння. Ця теза є вихідною не лише для держави в цілому. Кожен з нас вміщує в собі власну державу із законодавством у вигляді рівня та якості освіченості й моральних принципів і виконавчою системою у вигляді сили волі й активної життєвої позиції. Перевірка на витривалість законодавчої та виконавчої системи соціального суб'єкту відбувається у доволі несприятливих умовах. Бо ж окрім адаптації до зовнішніх об'єктивних чинників глобалізації, пересічний українець вимушений при звичаїтися до їх трансформованого змісту в Україні.

Іншими словами нині ми маємо чотири взаємообумовлені обставини. По-перше: відсутність соціально-економічної й геополітичної стабільності в Україні. По-друге: незадовільні статистичні показники захворюваності населення в Україні й, як наслідок, скептичне ставлення з боку громадян до існуючої системи охорони здоров'я в Україні. По-третє: розширення ракурсів впливу від глобалізаційних процесів. По-четверте: низький рівень особистих здоров'язбережувальних знань і, в цілому, здоров'язбережувального просвітництва в країні.

Всі чотири обставини явно вказують на дефіцит турботи про здоров'я громадян з боку держави. Звісно, можна виправдати такий дефіцит геополітичними проблемами. Проте, факт залишається фактом: аби бути здоровим українець на часі повинен вправно орієнтуватися не лише серед безлічі медико-профілактичних і оздоровчих товарів і послуг, але також слідувати головним вимогам здорового споживання у харчуванні, побуті, відносинах. Під здоровим споживанням пропонуємо розуміти осмислену стратегічну модель поведінки, спрямовану на

здоров'язбереження під час купівлі, застосування й утилізації товарів і послуг у всіх сферах повсякденного життя. Здорове споживання потребує формування і дотримання власної ідеології здоров'язбереження. Параметри ідеології здоров'язбереження в кожному окремому випадку визначатимуться багатьма факторами: способом життя, рівнем освіти, об'єктивними умовами середовища тощо. Утім, фундаментальними у здоров'язбережувальній ідеології мають бути здоровий глузд, кваліфікованість і раціональність. В цьому сенсі самоосвіта стає найважливішою ланкою між людиною та глобалізованим світом.

На відміну від традиційної освіти, що обов'язково передбачає наявність закладів освіти, організований педагогічний процес і додержання офіціальних освітніх програм, неформальна освіта та самоосвіта в контексті здоров'язбереження неодмінно визначаються існуючою активною позицією соціального суб'єкта у зверненнях до альтернативних джерел інформації і його прагненням до критичного аналізу фундаментальних засад здоров'язбереження за умов соціально-економічних, культурних і технологічних змін. Невипадково, що згідно з проведеним автором опитуванням людина, приміром, з хронічними захворюваннями, характеризується більшою вмотивованістю до здоров'язбережувальних дій. Її активна позиція визначається бажанням повернутися до нормального життя або, бодай, прагненням не погіршувати вже існуючий стан. У разі, коли мова йде про ту частину населення, яка вважає свій стан здоров'я більш-менш відповідним нормі, звернення до самоосвітньої діяльності виглядає несистемним, хаотичним і у більшості випадків скеровується модою, рекламою та іншими агентами впливу в суспільстві споживання. Систематичність самоосвітньої діяльності та регулярність впровадження здобутих знань у повсякденному житті прямо пропорційно співвідносяться із рівнем мотивації та ступенем усвідомлення важливості здоров'язбереження.

Традиційно самоосвіта базується на регулярному ознайомленні з науковими і науково-популярними джерелами у спеціалізованій літературі, на розширенні світоглядного потенціалу завдяки вступу до оздоровчих громадських об'єднань і через інтернет-мережу. Дійсно, іноді достатньо декількох натискань на клавіатурі та підтверджуючого «Пошук» і людина поринає у безкрайні простори чийось думок, відповідей, роз'яснень, фахових і начебто фахових консультацій і рекомендацій, навіть дружніх віртуальних порад. Беззаперечно, віртуальний простір – це нескінченний інформаційний пласт, який надає допомогу і водночас вимагає дотримання правил безпеки. Річ у тім, що самоосвіта у сфері здоров'язбереження потребує багаторазової верифікації, оскільки легковажне слідування віртуальним породам із глобалізованого інформаційного простору, помилковість у висновках і діях загрожує життю людини.

Спробуємо виокремити саме ті основні параметри глобалізації, що перетинаються

із самоосвітою і беззаперечно впливають на моделювання здорового споживання українців і, таким чином, неодмінно постають як вкрай важлива складова у філософському осмисленні мистецтва здоров'язбереження. По-перше: завдяки стрімкому і масштабному науково-технічному і технологічному прориву сучасної цивілізації, що підсилюється трудовими і грантовими міграціями фахівців вір-класу, відбувається постійне оновлення і зростання застосування інноваційних технологій у медичній практиці. По-друге: логічним продовженням вищенаведеного параметру є масштабне розширення інформаційного поля щодо лікувальних і оздоровчих товарів і послуг. По-третє: внаслідок попередніх параметрів наразі спостерігаємо небувале зростання світового ринку медичних і оздоровчих товарів і послуг.

Вочевидь, наведені прояви глобалізації у медичній сфері тісно пов'язані із самоосвітньою практикою людини. Головне завдання самоосвіти при цьому полягає в опрацюванні всіх існуючих аргументів, у розпізнаванні навіювань і примусів суспільства споживання, в подоланні пасток, що приховуються під різнобарвними оздоровчими практиками. Приміром, якщо людина обізнана у питаннях ціноутворення й до того ж володіє навиками роботи з комп'ютером (що є актуальним у разі, коли мова йде про українців похилого віку), вона зможе провести моніторинг представленого ринку медичних препаратів і тим самим уникнути пасток, що розраховані на зловживання із цінами. З цього приводу І. Сіркечі, професор одного з лондонських університетів, вивчаючи транснаціональний маркетинг, зазначає: «Транснаціональна зв'язки і мобільність впливають і на формування маркетингових комбінацій. Наприклад, коли можна перевіряти ціни на певні товари та послуги в усьому світі через Інтернет, виробнику буде непросто виправдати розбіжність між цінами в різних країнах» [9, с. 75]. Усе ж, справедливості заради, слід визнати неспростовний факт впливу глобалізаційних процесів у контексті розширення інформаційного простору на рівень активності громадян третього віку. Намагання бути у вирії здоров'язбережувальних подій надихає людей похилого віку здобувати основи комп'ютерної грамотності, що сприяє мобілізації їх творчого потенціалу, соціальній активності, відчуттю причетності, а звідси психічній гармонії та покращенню стану здоров'я.

Аналізуючи роль самоосвіти для здорового споживання, слушно враховувати присутні у кожному суспільстві соціально-культурні чинники. Це є беззаперечним фактом, який не потребує дискусій. Але для ілюстрації наведемо приклад з практики зарубіжних колег. Так, на думку американських дослідників А. Еверта і А. Войт, які у своїх наукових розвідках представляють пригодницькі враження як досвід, що перетворює здоров'я, «причетність до пригодницького туризму та просвітництва в цій області може бути ефективною для покращення здоров'я, в першу чергу, внаслідок сприяння розширенню можливостей людини, її стійкості,

появі почуття перемоги над собою та оновленню. Внаслідок таких проявів з'являються додаткові позитивні показники: підвищення самооцінки, зниження стресового порогу, підвищення фізичної активності та плідна соціальна адаптація» [5, с. 84]. На превеликий жаль, в Україні такий підхід до здоров'язбереження не береться масово до уваги. З цієї причини роль самоосвіти здається ще більш значущою. Принаймні у питаннях знайомства з альтернативним баченням методів здоров'язбереження.

Взагалі, ознайомлення з досвідом закордонних науковців вражає чималою кількістю наукових розвідок в контексті непрямого впливу на покращення стану здоров'я через превентивні заходи, сутність яких полягає не в споживанні синтетичних вітамінів і інших оздоровчих препаратів і навіть не в дотриманні режиму харчування й рухової активності. Насамперед йдеться про позитивні життєві установки та засоби для їх підживлення. Сучасні дослідники Л. МакКуайг і М. Кеннерштедт, закликаючи до вивчення саме ресурсів, що розвивають здоров'я людей, справедливо зазначають: «На відміну від патогенетичної парадигми, в якій люди здорові або не здорові, салютогенна модель передбачає, що кожен з людей певним чином є здоровим» [7, с. 113].

Де факто, здоров'язбереження, як і будь-який інший феномен суспільного буття, еволюціонує в процесі набуття додаткових знань через самоосвіту, переплітається з власними звичками, стереотипами, національними звичаями і постає у вигляді власної здоров'язбережувальної поведінки.

Самоосвіту у сфері здорового споживання необхідно розглядати як продукт комунікативної діяльності людей, які гуртуються навколо прагнення до здоров'я. Дослідниця з Ісландії І. Сигурдартоттір зазначає: «Розвиток повільних пригод співвідноситься з сучасним розвитком охорони здоров'я та wellness – індустрії у напрямку повільних подорожей, комбінації пригод і послуг SPA-центрів, а також зеленого туризму» [8, с. 379]. Певна річ, разом із здоров'язбереженням просуваються ідеї, які сприяють примноженню попиту у туристичній сфері. Але якщо це має позитивний результат – то чому б ні?

В контексті об'єднання здоров'язбережувальних і туристичних інтересів науковці з Германії М. Ломанні і Д. Шмюкер дослідили попит споживачів з Німеччини на оздоровлення під час відпустки і дійшли висновку, що існує декілька різновидів відпочинку, зорієнтованого на оздоровлення: «здоровий відпочинок (здорова їжа; клімат, що сприяє оздоровленню); wellness – відпочинок (спрямований на отримання задоволення від догляду за тілом); фітнес-відпочинок (покращення фізичних здібностей), відпочинок з курортними процедурами (передбачається лікування з медичним супроводом)» [6, с. 11]. Яка користь від наведеної структури відпочинку і оздоровлення, якщо вона потрапляє до практичного кола дій пересічного українця завдяки самоосвіті?

Вся користь розгортається у полі комунікації. Повсякденний досвід свідчить, що критичне мислення більш ефективним виявляється у разі співставлення якомога ширшого спектру різнопланової інформації. Таким чином, власний інформаційний простір кожної людини набуває ознак особистісного світу цінностей, але базується на використанні досвіду здоров'язбереження іншими людьми.

Висновки. Здоров'язбереження – це постійна багатогранна стратегічна діяльність. В ідеальному розумінні стратегія здоров'язбереження має представлятися і додержуватися з боку держави, тим самим зверху мобілізуючи потенціал своїх громадян у прагненні бути здоровими. З ряду багатьох об'єктивних причин у середньостроковій перспективі практичне втілення фронтальної здоров'язбережувальної стратегії в Україні є неможливим. За таких умов головною запорукою ефективного здоров'язбереження є свідомо активізація критичного мислення у протистоянні випробуванням від сучасного глобалізованого суспільства споживання, аби, бодай, обмежити їх руйнівні наслідки. Знаряддя для цього є постійна самоосвіта у сфері здоров'язбереження.

Список використаних джерел

1. Башманівська, ЯВ., 2015. 'Самотність людини в умовах глобалізації': автореф. дис...канд. філософ. наук: 09.00.03; *Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка*, Житомир, 17 с.
2. Матинян, НС., 2005. 'Глобалізація в медицині', *Бюллетень ВСНЦ СО РАН*, №1 (39), с.211–214.
3. Оганезова, АВ., 2014. 'Воздействие процессов глобализации на сферу здравоохранения', *Глобальні та національні проблеми економіки*, №2, с.286–291.
4. Розпутенко, ІВ., 2017. 'Цивілізаційний вибір України в умовах глобалізації', *Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління»)*, №1, с.112–122.
5. Ewert Alan, W., Voight, Alison, 2012. 'The Role of Adventure Education in Enhancing Health-related Variables', *The International Journal of Health, Wellness and Society*, Volume 2, Issue 1, p.75–87.
6. Lohmann, Martin, Schmücker, Dirk, 2015. 'Nachfrage nach gesundheitsorientierten Urlaubsformen in Deutschland', *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, №7 (Heft 1), s.5–18
7. McCuaig, L., Quennerstedt, M., 2016. 'Health by stealth – exploring the sociocultural dimensions of salutogenesis for sport, health and physical education research', *Sport, Education and Society*, Vol.23, №2, p.111–122.
8. Sigurðardóttir, I., 2018. 'Wellness and equestrian tourism – new kind of adventure?', *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol.18, №4, p.377–392.
9. Sirkeci, I., 2013. 'Transnational Marketing and Transnational Consumers', *Springer Briefs in Business*, 72 p.
10. Wiktorowicz, M., Moscou, K., Lexchin, J. 2018. 'Transnational pharmacogovernance: emergent patterns in the jazz of pharmaceutical policy convergence', *Globalization and Health*. [online] Доступно: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s12992-018-0402-5>

References

1. Bashmaniv's'ka, JaV., 2015. 'Samotnist' ljudyny v umovah globalizacii' (Loneliness of a person in the globalized world)': avtoref. dys...kand. filosof. nauk: 09.00.03; *Zhytomyr's'kyj derzh. un-t im. I. Franka*, Zhytomyr, 17 s.
2. Matinjan, NS., 2005. 'Globalizacija v medicine (Globalization in medicine)', *Bjulleten' VSNK SO RAN*, №1 (39), s.211–214.
3. Oganezova, AV., 2014. 'Vozdejstvie processov globalizacii na sferu zdravoohranenija (The impact of globalization on the

health care)», *Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki*, №2, s.286–291.

4. Rozputenko, IV., 2017. 'Cyvilizacijnyj vybir Ukrainy v umovah globalizacii' (Ukraine's civilization choice in globalization)', *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy (Serija «Derzhavne upravlinnja»)*, №1, s.112–122.

5. Ewert Alan, W., Voight, Alison, 2012. 'The Role of Adventure Education in Enhancing Health-related Variables', *The International Journal of Health, Wellness and Society*, Volume 2, Issue 1, p.75–87.

6. Lohmann, Martin, Schmücker, Dirk, 2015. 'Nachfrage nach gesundheitsorientierten Urlaubsformen in Deutschland', *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, №7 (Heft 1), s.5–18

7. McCuaig, L., Quennerstedt, M., 2016. 'Health by stealth – exploring the sociocultural dimensions of salutogenesis for sport, health and physical education research', *Sport, Education and Society*, Vol.23, №2, p.111–122.

8. Sigurðardóttir, I., 2018. 'Wellness and equestrian tourism – new kind of adventure?', *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol.18, №4, p.377–392.

9. Sirkeci, I., 2013. 'Transnational Marketing and Transnational Consumers', *Springer Briefs in Business*, 72 p.

10. Wiktorowicz, M., Moscou, K., Lexchin, J. 2018. 'Transnational pharmacogovernance: emergent patterns in the jazz of pharmaceutical policy convergence', *Globalization and Health*. [online] Dostupno: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s12992-018-0402-5>

* * *